

Абу Муҳаммад Жамолиддин Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Омир ибн
Шарафиддин Шибровий

عنوان البيان

وبستان الأذهان ومجموع نصائح في الحكم

الأسلوب الثالث

УНВАНУЛ БАЁН

ва бустанул азҳан ва мажмуъу насаиҳ фил ҳикам

(Учинчи услуб)

(Баён манзили ва зеҳнлар бўстони ҳамда насиҳат ва ҳикматлар мажмуъаси)

Араб тилидан
Рашид Зоҳид
таржимаси

www.madrassa.uz кутубхонаси

Тошкент
2015

Таржима масъулияти

Шайх Абдуллоҳ Шибровийнинг “Унвонул баён ва бўстонул азҳан” (Баён манзили ва зеҳнлар бўстони) китобида муслим инсоннинг комиллик йўлидаги манзилларига таъриф берилган. Бу манзилларни таниб, саҳифадан саҳифага ичкарироқ кираётган инсон қачонлардир йўқотган нарсасини топгандай қувончга тўлади... ойсиз, юлдузсиз зимистон тун бағрида адашиб чарчаган йўлчига узокдан “йилт” этиб бир нур кўринса, бу нур уни умид чироғи бўлиб ўзига чорламайдими, бу умид унга тетиклик, куч-қувват бағишламайдими, бу ишонч, бу қувват уни нажотга элтмайдими?!

“Унвон...” китоби билан яқиндан танишиш асносида кўнгилда шундай таассуротлар кечди. Бу бежиз эмас. Каломдаги ибжоз мақоми Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом сўзларига ҳам кўчганига ҳадиси шарифлар гувоҳ. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадислари Қуръони каримда *ҳикмат* дея зикр этилган. Ҳикмат “жавомеъул калим” (қиска лафзда кўп маъноларни жамлаш) услуби орқали намоён бўлган. Бу неъмат Аллоҳнинг маҳбуб Пайғамбари Муҳаммад алайҳиссаломга берилган эди. Мазкур китобда айни услубга муҳаббат таъсирланиш самарасини таъминлаганига шубҳа йўқ. Негаки, китоб муаллифи Абу Муҳаммад Жамолиддин Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Омир ибн Шарафиддин Шибровий калом, ҳадис, фикҳ, усули фикҳ илмларида етук олим бўлиши билан бирга, ўз замонасининг назмий девон тартиб берган мумтоз шоирларидан, адаб илми бўйича рисолалар битган, баёнда мазмун ва шакл уйғунлигини ҳис қилиш малакасига эга инсонлардан эди. Бу имтиёз “жавомеъул калим” услубини ўзлаштиришга имкон берган. Муаллиф мўъжаз жумлада инсоннинг ўзи билан ўзи ва атрофдагилар билан муносабатидаги нозик нуқталарни бўрттириб, заррабин остида кўрсатар экан, бу сирли жозиба ўқувчини ўзига тортади, қўйиб юбормайди, мутоаладан узилолмайсиз...

Табиийки, бу тавсифлар арабча матнни ўқиш давомида олинган таассуротларга хос. Аслиятдаги мазмун, руҳ, кайфият ўзбекча таржимада қанчалик акс этганини эса аввало, соҳа мутахассислари, қолаверса, зукко ўқувчилар баҳолайди. Лекин шу ўринда таржима жараёни билан боғлиқ айрим фикрларни айтишга эҳтиёж сезиляпти.

Маълумки, Исломнинг бош манбаи муқаддас Қуръони карим араб тилида нозил бўлган. Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ҳам араб тилида гапирганлар. Араб тили мукамалликда тенгсиз эканига шак йўқ. Бу тил асрлар давомида шу даражада такомиллашган асосга эга бўлдики, илоҳий ҳикмат натижаси ўлароқ, лисоний тизимдаги энг кичик ўзгаришгача ҳар бир ҳолат учун муайян қонуният, аниқ қоида ишлаб чиқилди. Араб тилида қоидага бўйинсунмайдиган ҳолат йўқ. Ҳар бир ўзгаришнинг асоси, тегишли изоҳи бор. Аслида, араб тилини ўрганишнинг қийинлиги, балки осонлиги ҳам шунда.

Арабий матнни ўзга тилга ўгираётган таржимон, аввало ўша қонуниятлардан хабардор бўлиши талаб этилади. Жумладаги ҳар бир сўзнинг луғавий маъносини билиш матн мазмуни ҳали тўла англанди, дегани эмас.

Асар ва унинг муаллифи ҳақида бутун тасаввур ҳосил бўлмагунча таржиманинг тўғрилиги иштибоҳли бўлади. Шунинг учун ҳам бир сатр, жумла, абзацни ўқиб чиқиш билан кифояланмасдан, бир нечта абзац, балки бутун бошли бўлимни ўқиб, тушунгандан сўнггина таржимага уриниш ишончлироқ йўлдир. Чунки матн руҳи қисмда эмас, бутунда акс этади. Матн руҳи англанса, сўзларни ўрни-ўрнига қўйиш осонлашади. Акс ҳолда, мазмун талаб қилган сўзнинг бошқа муқобили танланиб, маъно хиралашади.

Бу вазиятда бошқа оғриқли нуқта ҳам бор. Таржимон арабий матнни бутун нозикликлари билан тушуниб, ҳис қилиб, мазмунни она тилида у даражада бера олмаса-чи?! Табиийки, бу ҳолатда, ўз тили тарихи, табиатини билмаслик, ҳис қилмаслик Яратувчи томонидан ҳар бир миллатга берилган она тилини камситишга ҳужжат бўлолмайди, албатта. Шундай экан, айб таржима қилинаётган тилда эмас, таржимонда! Таржимон она тилини таржима қилаётган тилдан кам билмаслиги керак. Шундагина ўзи таржима қилаётган матннинг муаллифи ва таржимага муҳтож ўқувчиларнинг ҳаққини адо қилган бўлади. Мисол учун, фикрини олий мақомда, фасоҳат ва балоғат билан, “жавомибул калим” услубида араб тилида изҳор қилаётган донишмандлардан бири айни фикрни ўзбек тилида нима учун нўноқ ифодалаш керак?! Йўқ, бу хато на донишманднинг, на ўзбек тилининг, балки таржимоннинг чекига тушади.

Энди “Унвон...” китобининг таржимаси ҳақида икки оғиз сўз. Китоб анъанавий ҳамд, наът, муқаддима, мавзуга кўра ажратилган етти бўлим ва хотимадан таркиб топган. Таржимада арабий матн шартли бўлақларга тақсимланиб, ҳар бўлақдан сўнг матн таржимаси бериб борилди. Айрим сўз ва жумлалар қавс ичида изоҳланди. Матн мазмуни ва руҳини ўзбек тилида имкон қадар сақлашга ҳаракат қилинди. Лекин бу жиҳат арабча матнни наҳв қоидаларига мувофиқ сўзма-сўз таркиб қилишда ҳалал бериши мумкин. Негаки, сўзма-сўз таркиб оғзаки таҳсилга асосланган. Шунингдек, бу ўринда оғзаки нутқ билан ёзма нутқ орасидаги кескин тафовутни ҳам ҳисобга олиш зарур. Оғзаки нутқда устоз шогирд билан бевосита алоқада бўлади, ёзма нутқда эса бунинг иложи йўқ. Шунинг учун ушбу таржимада кўпроқ эътибор мазмунни етказишга қаратилди, шаклни танлашда эса изоҳга ҳожат сезмайдиган ҳолат ихтиёр қилинди.

Таржима мукамал бўлди, деган даъводан йироқмиз. Маъно равшан чиқмаган ўринлар учради. Бу бир томондан, араб тилини яхши билмаслигимизнинг, бошқа томондан, она тилида нўноқлигимизнинг оқибати. Қолаверса, эътиқодий маданиятимиз билан боғлиқ бундай ишлар тўла маънода бирдамлик, ҳамкорлик бўлсагина, мукамал амалга ошади. Устозлар ва ўқувчиларнинг хайрли дуоларига ҳамиша муҳтожмиз.

Рашид Зоҳид

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الأسلوب الثالث
فِي وَصَايَا نَافِعَةٍ وَمَزَايَا رَافِعَةٍ

Учинчи услуб:

Фойдали насихатлар ва
улуғ хулқлар ҳақида

قَالَ حَكِيمٌ مَنْ وَعَظَكَ فَقَدْ أَيْقَظَكَ. وَمَنْ بَصَّرَكَ فَقَدْ نَصَّرَكَ. وَمَنْ أَوْضَحَ وَبَيَّنَّ فَقَدْ نَصَحَ وَزَيَّنَّ. وَمَنْ حَذَرَ وَبَصَّرَ فَمَا غَدَرَ وَمَا قَصَّرَ.

Донишманд деди: “Ким насихат қилса, бас, у сени уйғотибди, ким кўзингни очса, шак йўқки, у сенга ёрдам берибди, ким изоҳласа ва очик-ойдин баён этса, самимият кўрсатибди ва зийнатлабди, ким эҳтиёт ва огоҳ бўлса, демак, у хиёнат қилмабди, эътиборсиз бўлмабди”.

وَقَالَ آخَرُ: نَقَلُ الصَّخْرِ عَلَى الْأَعْنَاقِ أَيْسَرُ مِنْ تَفْهِيمٍ مَنْ لَا يَفْهَمُ

Бошқа бир донишманд айтди: “Харсанг тошни елкада олиб юриш, фаҳхламайдиган кимсага тушунтиришга уринишдан осонроқдир”.

وَقَالَ آخَرُ: النَّصِيحَةُ بِشَعَةِ الْمَبَادِي حُلُوهُ الْعَوَاقِبِ.

Яна бири деди: “Насихатнинг боши ёқимсиз, охири тотлидир”.

النَّصِيحَةُ كَالدَّوَاءِ يَسُوءُ اسْتِعْمَالُهَا وَيَسُرُّ مَالُهَا.

Насихат дорига ўхшайди: уни истеъмол қилиш бездиради, оқибати қувонтиради.

النَّصِيحَةُ يُذَمُّ عَلَيْهَا وَيُمدَحُ غَيْبُهَا. مَهْرُ النَّعْمِ الشُّكْرُ.

Насихатни қабул қилиш (аввал) қораланади, (кейин) унинг оқибати эса мақталади. Неъматларнинг маҳри шукрдир.

قيل: أوصى عليّ رضي الله عنه ابنه محمد بن الحنفية فكان من وصيته له يا بني أ وصيك بتقوى الله عز وجل في الغيب والشهادة. وكلمة الحق في الرضى والغضب. والقصد في الفقر والغنى. والعدل على الصديق والعدو. والعمل في النشاط والكسل. والرضى عن الله عز وجل في الشدة والرخاء. يا بني! ما شرُّ بعده الجنة شرُّ ولا خيرٌ بعده النار خير. وكلُّ نعيمٍ دون الجنة حقيز. وكلُّ بلاءٍ دون النار عافية. واعلم، يا بني أن من أبصر عيب نفسه شغل عن عيب غيره. ومن رضي بقسم الله لم يخزن على ما فاتته. ومن سلَّ سيف البغي قتل به. ومن حفر لأخيه بئراً وقع فيها. ومن هتك حجاب أخيه انكشفت عورات بيته. ومن نسي خطيئته استعظم خطيئته غيره. ومن كابر الأمور عطب. ومن افتحم البحر غرق. ومن أعجب برأيه ضلَّ. ومن استغنى بعقله زلَّ. ومن تكبر على الناس ذلَّ. ومن سفه عليهم شتم. ومن سلَّك مسالك السوء أتهم. ومن خالط الأندال حفر. ومن جالس العلماء وقر. ومن مزح استخفَّ به. ومن أكثر من شيء عرف به. ومن كثر كلامه كثر خطأه. ومن كثر خطأه قلَّ حياؤه. ومن قلَّ حياؤه قلَّ ورعه. ومن قلَّ ورعه مات قلبه. ومن مات قلبه دخل النار. يا بني! من نظر في عيوب الناس ثم رضيها لنفسه فذاك هو الأحمق. ومن تفكر اعتبر ومن اعتزل اعتزل. ومن اعتزل سلّم. ومن ترك الشهوات كان حراً. ومن ترك الحسد كانت له المحبة عند الناس. يا بني عز المؤمن غناؤه عن الناس. والقناعة مال لا ينفذ. ومن أكثر من ذكر الموت رضي من الدنيا باليسير. ومن علم أن كلامه من عمله قل كلامه إلا فيما يعنيه. شعر:

إذا المرء عوفي في جسمه وأعطاه مولاه قلباً قنوعاً

وأعرض عن كل ما لا يليق فذاك المليك ولو مات جوعاً

العجب ممن خاف العقاب فلم يكف. ورجي الثواب فلم يعمل. الفكر نور. والغفلة ظلمة.

والجهالة ضلالة. والسعيد من وعظ بغيره. الأدب خير ميراث. وحسن الخلق خير قرين.

Айтилишича, ҳазрати Алий розияллоху анху ўғли Муҳаммад ибн Ҳанафийяга шундай насихат қилган экан: “Эй ўғлим, ёлғиз қолганда ҳам,

одамлар орасида бўлганда ҳам улуғ ва қудратли Оллоҳдан кўркишни, рози бўлган ҳолатингда ҳам, ғазабланганда ҳам ҳақни гапиришни, фақирликда ҳам, бойликда ҳам мўътадил ҳолатни сақлашни, дўстга ҳам, душманга ҳам адолат қилишни, ғайратинг тошганда ҳам, дангасалик тутганда ҳам амалдан тўхтамасликни, оғир дамларда ҳам, тўкин-сочинликда ҳам улуғ ва қудратли Зотдан рози бўлишингни сенга васият қиламан.

Эй ўғлим! Ортида жаннат турган ёмонлик – ёмонлик эмас, ортида дўзах турган яхшилик – яхшилик эмас. Барча неъматлар жаннат олдида арзимас ва ҳар қандай бало дўзах олдида саломатликдир.

Эй ўғлим, билгинки, ким ўз айбини кўрса, бошқаларнинг айбидан юз ўгиради. Кимки, Оллоҳнинг қисматига рози бўлса, қўлдан кетганига ғам чекмайди. Ким зулм қиличини яланғочласа, ҳалокати шу қиличдан бўлади. Ким биродарига чоҳ қазиса, унга ўзи йиқилади. Кимки дўстининг айбини очса, фарзандларининг айби очилиб қолади. Ўз хатосини унутган ўзганинг хатосини катта санайди. Кимки (барча) ишларга (лаёқатим бор деган ишонч билан) катта кетса, ҳалокатга йўлиқади. Ким денгизга ўзини отса, ғарқ бўлади. Ўз фикри билан мағрурланган киши адашади. Кимки ўз ақлидан бошқасига эҳтиёж сезмаса, тойилади. Одамларга такаббурлик қилган кимса хор, одамларга аҳмоқлик қилган сўкилишга сазовор. Ёмон йўлларга ўзини урган кимса тухматга дучор. Пасткашларга аралашган кимса паслатилади, олимларга ҳаммажлис бўлган киши улуғланади. Кимнинг ҳазили кўпайса, енгилтак саналади. Ким ниманики кўп қилса, шу нарса билан танилади. Гапи кўпнинг хатоси кўп, хатоси кўпнинг ҳаёси оз, ҳаёси ознинг тақвоси оз, тақвоси ознинг қалби ўлади. Кимнинг қалби ўлса, дўзахга киради.

Эй ўғлим! Кимки одамларда бир айбни кўриб, сўнгра ўзига шу айбни лойиқ кўрса (яъни ўзи шу айбни қилса), ана ўша одам ҳақиқий аҳмоқдир. Фикр юритган киши ибратланади, ибрат олган, (гуноҳдан) чекинади, (гуноҳдан) чекинган киши саломат бўлади. Ким ҳою-ҳавасларни тарк этса, у озод кишига айланади, ҳасадни тарк этса, одамларда унга нисбатан муҳаббат уйғонади.

Эй ўғлим! Мўминнинг азизлиги – одамларга ҳожат сезмасликда, қаноат эса туганмас бойликдир. Ким ўлимни кўп эсласа, озгина дунёга ҳам рози бўлади. Кимки гапи ҳам амал эканини билса, сўзи камаяди, фақат керакли бўлган ўринда гапиради. Шеър (насрий баён): “Кимга Оллоҳ соғлом жисм, қаноатли қалб берса ва у нолайиқ нарсалардан юз ўгирса, ана ўша инсон подшоҳдир, гарчи очдан ўлган бўлса ҳам”.

Ҳар бир қилган гуноҳига жазо бор эканидан кўрқиб, гуноҳдан тийилмаган кишига ажаб! Қилинган ҳар бир солиҳ амалга савоб бўлишини умид этиб, амал қилмаётган кишига ажаб! Фикр – нур, ғафлат – зулмат ва жаҳолат залолатдир. Ўзгалардан ибрат олган киши – ҳақиқий бахтли, мероснинг энг яхшиси – одоб, энг яхши дўст чиройли хулқдир.

يا بني، ليس مع القطيعة نما ولا مع الفجور غنا.

Эй ўғилчам! Қариндошлик алоқаларини узиш билан ўсиш, бузук ишларни қилиш билан бойиш йўқ.

يا بني، العافية عشرة أجزاء. تسعة منها الصمت إلا بذكر الله تعالى وواحدة في ترك مجالس السفهاء. ومن تزين بمعاصي الله تعالى في المجالس أورثه الله تعالى ذلاً. ومن طلب العلم علم.

Эй ўғилчам! Саломатлик ўн қисм, улардан тўққизтаси – жим туришда, фақат Оллоҳ таолони зикр қилиш бундан мустасно. Қолган биттаси аҳмоқлар мажлисини тарк қилишдадир. Ким йиғин-сухбатларда Оллоҳга итоатсизлик билан зийнатланса, Оллоҳ унга ҳорликни мерос қилади, ким илм талаб қилса, илм берилади.

يا بني، رأس العلم الرفق. وآفته الحذق. ومن كنوز الإيمان الصبر على المصائب. العفاف زينة الفقراء. والشكر زينة الأغنياء.

Эй ўғилчам! Илмнинг боши – мулойимлик, офати – моҳирлик (яъни, кўп ҳолларда зеҳни ўткир, дарсни битта уринишда илиб оладиган талаба сабоқни секин оладиган талабага қараганда унутувчиноқ бўлади). Мусибатларга сабр қилиш иймон хазиналаридандир. Тамаъдан тийилиш камбағаллар зийнати, шукр қилиш эса бойлар зийнатидир.

يا بني، أغنى الغنى العقل. وأفقر الفقر الأحمق. وأوحش الوحشة العجب. وأكرم الحسب حسن الخلق.

Эй ўғилчам! Энг катта бойлик – ақл, энг катта қашшоқлик аҳмоқликдир. Энг даҳшатли кўрқинч – ўзига бино кўйиш, энг улуғ насаб чиройли хулқдир.

إياك ومصادقة الحمق. فإنه يريد أن ينفعلك فيضرك. و إياك ومصادقة الكذاب فإنه يقرب إليك البعيد ويبعد عنك القريب. و إياك ومصادقة البخيل فإنه يبعد عنك أحوج ما تكون إليه. وإياك ومصادقة الفاجر فإنه يبيعك بالتافه.

(Эй ўғилчам!) Аҳмоқ билан дўстлашишдан сақлан, чунки у сенга фойда бераман деб, зарар етказди. Ёлғончи билан дўстлашишдан сақлан, чунки у сенга узоқни яқинлаштиради, яқинни сендан узоқлаштиради. Бахил билан дўстлашишдан сақлан, чунки унга муҳтож бўлганинда сендан йироқлашади. Фожир билан дўстлашишдан сақлан, чунки у сени арзимаган нарсага сотади.

يا بني كثرة الزيارة تورث الملل. والطمأنينة قبل الخبرة ضد الحزم.

Эй ўғилчам! Зиёратнинг кўпи малоллик туғдиради. Синовдан олдинги хотиржамлик эҳтиёткорликнинг зиддидир.

شعر: على كل حال فاجعل الحزم عدة لما أنت ترجوه وعونا على الدهر

Шеър (насрий баён): “Ҳар қандай ҳолатда, мақсад қилаётган ишингда эҳтиёткорлик қуролинг ва замон-ла юзма-юз келадиган турли вазиятларда ёрдамчинг бўлсин.”

إعجاب المرء بنفسه دليل على ضعف عقله.

Кишининг ўз-ўзига бино қўйиши ақлининг заифлигига далил.

يا بني، كم نظرة جلبت حسرة. وكم كلمة سلبت نعمة. لا شرف أعلى من الإسلام. ولا كرم أعز من الزهد. ولا معقل أحرز من الورع. ولا لباس أجمل من العافية. ولا مال أذهب للفاقة من الرضى بالقوت. ومن اقتصر على بلغة الكفاف تعجل الراحة وتبوأ حفظ الدعة. الحرص مفتاح التعب ومطيئة النصب. وداع إلى اقتحام الذنوب والشرة جامع لمساوي العيوب. وكفأك أدبا لنفسك ما كرهته لغيرك. وكفأك أدبا لنفسك ما كرهته لغيرك. وكفأك أدبا لنفسك ما كرهته لغيرك. لا أخيك عليك مثل الذي لك عليه. ومن تورط في الأمور من غير تبصر في الصواب فقد تعرض لقدحات النوائب. التدبير قبل العمل يؤمنك الندم. من استقبل وجوه الآراء عرف مواقع الخطأ. الصبر جنة من الفاقة. البخل جلباب المسكنة. الحرص علامة الفقر. وصول معدم خير من جاف مكثر. لكل شئ قوت وابن آدم قوت الموت.

Эй ўғилчам! Қанча “бир қараб қўйиш” бор, ҳасрат келтиради, қанчадан-қанча “бир сўз” бор, неъматни суғуриб олади. Исломдан олийроқ шараф йўқ, зуҳддан азизроқ улуғлик йўқ, тақводан мустаҳкам қалъа йўқ, саломатликдан чиройли либос йўқ, озгина емишга рози бўлишдан афзалроқ қашшоқликни кетказувчи мол йўқ. Ким кифоя қиладиган даражадаги нарса билан чекланса, демак унинг роҳати нақд ва хотиржамлигини сақлашга тайёргарлиги ҳам тахт. Ҳирс – машаққатлар калити, қийинчиликлар – араваси,

гуноҳлар ичра ботишга чорловчидир. Очкўзлик энг ёмон айбларни тўпловчидир. Ўзгада ёмон деб топган нарсанг, сенга адаб беришга кифоя. Сенинг зиммангдаги биродарингнинг ҳақи унинг зиммасидаги сенинг ҳақинг мисличадир. Тўғрилигини англамасдан ишларга киришган киши, мусибатлар ўтига ўзини урган бўлади. Ишдан олдин тадбир қилиш сени афсус-надоматдан асрайди. Ким фикрларнинг юзига юзланса, хато ўринларни илғайди. Сабр – қашшоқликка қарши қалқон, бахиллик – камбағалликнинг чодраси. Ҳирс – қашшоқлик белгиси. Қариндошлик алоқаларига риоя қилувчи камбағал қариндошлик алоқаларинини узувчи бойдан яхшидир. Ҳар бир нарсанинг таоми бор, Одам боласи ўлимнинг таомидир.

يا بني، لا تيأسن مذنباً على ذنبه فكم عاكف على ذنب ختم له بالخير. وكم مقبل على عمله أفسده في آخر عمره فصار إلى النار. في خلاف النفس رشدتها. الساعات تنقص الأعمار. لا تنال نعمة إلا بفراق أخرى.

Эй ўғилчам! Гуноҳкорнинг гуноҳига қараб, ноумид бўлма. Чунки қанча гуноҳга шўнғувчилар бор, охири яхшилик билан хотима топади. Қанча хайрли амалга астойдил киришувчилар бор, умри сўнгида шу амалини бузиб қўяди, оқибат, дўзахга равона бўлади. Нафсга қарши чиқиш нафсни тўғри йўлга йўллашдир. Соатлар умрларни қисқартиради. Сен бир неъматга фақат бошқасидан ажраш билан етишасан.

شعر:

إن الليالي في الزمان مراحل   تطوي وتنشر دونها الأعمار
فقصارهن مع الهموم طويلة   وطواهن مع السرور قصار

Шеър (насрий баён): “Дарҳақиқат, бу замонда кечаётган кечалар бир тўхтаб ўтадиган манзиллардир. Умрлар бу манзилларда ўралади ва ёйилади. Бас, қисқа кечалар ғамлар билан узун ва узун кечалар хурсандчилик билан қисқақадир”.

آخر:

ألا إنما الدنيا نضارة أيكمة إ   ذا احضر جانب جف جانب
فلا تكتحل عينك يوماً بعبرة   على ذاهب منها فإنك ذاهب
وما الناس إلا خائضوا غمرة الردا   فطاف على ظهر التراب وراسب.

Бошқа шеър (насрий баён): “Огоҳ бўл, бу дунё – яшнаган бир боғча. Қачонки, бир тарафи кўкарса, бошқа тарафи қурийди. Бир куни бу боғчадан ўтган киши учун кўзларингни кўз ёш билан сурмалама, чунки сен ҳам ундан ўтгувчисан. Инсонлар фақат ўлим гирдобига шўнғийдилар. Бас, айримлари тупроқ устида айланяпти, айримлари тупроқ остида”.

وقال علي رضي الله عنه: ما أقرب الراحة من النصب والبؤس من النعيم والموت من الحياة .
فظوبى لمن أخلص لله علمه وعمله وحبه وبغضه وأخذه وتركه وخاف البيان فاعد واستعد إن سئل
أفصح وإن ترك صمت كلامه صواب وسكوته غير عي عن الجواب والويل كل الويل لمن بلي
بجرمان وحذلان وعصيان واستحسن لنفسه ما يكرهه الله. وازرى الناس بمثل ما يأتي.

Али розияллоҳу анҳу айтади: “Роҳат машаққатга, бахтсизлик неъматга, ўлим ҳаётга нақадар яқин! Бас, илми, амали, муҳаббати, ғзаби, олиши ва тарк қилиши Оллоҳ учун холис бўлган, гапиришдан кўрқадиган, шунинг учун тайёргарлик кўриб, ўзни сафарбар қилиб турадиган, сўралса, очиқ жавоб берадиган, сўралмаса, жим турадиган, гапи тўғри, сукути жавобга ожизликдан эмас – кишига жаннат бўлсин! (Неъматлардан) маҳрумликка, расволикка, Оллоҳга итоатсизликка, Оллоҳ хунук санаган нарсани ўзи учун чиройли деб билишга, одамларни ўзи ҳам қиладиган иш билан айблашга мубтало кимсага дўзах, бутун дўзах бўлсин!

من لم يكن له حياء ولا سخاء فالموت أولى به من الحياة. لا تتم مروءة الرجل حتى لا يبالي
أي ثوبيه لبس ولا أي طعاميه أكل

Ҳаёси ва саховати бўлмаган киши ҳаётдан кўра ўлимга лойиқроқ. Токи (қимматроқ ва соддароқ) икки кийимдан қайси бирини кийиш ва (лазизроқ ва бемазароқ) икки хил таомдан қайси бирини ейиш эътиборсиз бўлмагунча, эр кишининг мардлиги мукамал бўлмайди.

وأوصى لقمان ابنه فقال: يا بني لا عفة لمن لا عصمة له ولا مروءة لمن لا صداقة له ولا كنز
أنفع من العلم ولا شيء أربح من الأدب ولا قرين أزين من العقل ولا غائب أقرب من الموت ولا
شيء أنفع من الصدق ولا سيئة أسوء من الكذب. ولا عبادة أفضل من الصمت ولا عار أقبح
من البخل.

Луқмони ҳаким ўғлига насиҳат қилиб, шундай деди: “Эй ўғлим! Поклиги йўқ кишининг иффати (ёмонликлардан сақланиш), садоқати йўқ кишининг мардлиги йўқ. Илмдан манфаатли хазина, одобдан фойдали нарса йўқ. Ақлдан зийнатли дўст, ўлимдан яқинроқ ғойиб йўқ. Ростгўйликдан нафлироқ ҳеч нарса, ёлғондан ёмонроқ ҳеч гуноҳ йўқ. Жим туришдан афзалроқ ибодат йўқ, бахилликдан хунукроқ уят йўқ”.

يا بني من حمل ما لا يطيق عجز ومن أعجب بنفسه هلك ومن تكبر على الناس ذل ومن
لم يشاور ندم ومن جالس العلماء علم ومن قل كلامه دامت عافيته.

Эй ўғилчам! Кучи етмайдиган нарсани кўтарган – ожиз, ўзига бино кўйган – ҳалокатга юзма-юз. Одамларга такаббурлик қилган – хор, маслаҳатлашмаган – пушаймонликка дучор. Олимлар билан мажлис қурган – билади. Кимнинг гапи оз – мудом саломат.

شعر:

تمتع بما أعطيت فالمال عارة وكله مع الدهر الذي هو آكله
فأيسر مفقود و أهون تالف على المرء ما لا يبلغ المرء نائله

Шеър (насрий баён): “Сенга ато қилинган нарсадан фойдалан. Бас, молдунё – бир муддат фойдаланишга берилган нарса. Замон уни (бир бошдан кемириб) ейяпти, сен ҳам уни ўша еювчи билан бирга егин. Кишига йўқотилган, қўлдан кетган нарсанинг энг арзимаси – кишига фойдаси тегмайдиган нарса”.

قال حكيم: المرء من حيث يثبت لا من حيث ينبت ومن حيث يوجد لا من حيث يولد.

Донишманд деди: “Кишининг кишилиги – униб-ўсган жойи билан эмас, айна пайт собит турган ўрни билан ва қаерда туғилгани билан эмас, айна пайт қаерда топилгани билан белгиланади”.

شعر:

العلم أنفس ذخر أنت ذاخره من يدرس العلم لم تدرس مفاخره
أقبل على العلم واستقبل مقاصده فأول العلم إقبال وآخره

Шеър (насрий баён): “Сен тўплаган захираларнинг энг қимматлиси –илм. Ким дарс қилиб, илм олган экан, унинг мақтовга муносиб фазилатлари ўчмайди. Илм сари юз бур, унинг мақсадларига қучоқ оч. Чунки илмнинг аввали ҳам, охири ҳам илмга юзланиш – илм талаб қилишдир”.

روضه رائقة

Гўзал боғча

اختارت الحكماء أربع كلمات من أربع كتب : من التوراة : من قنع شبع ، ومن الزبور : من سكت سلم ، ومن الإنجيل : من اعتزل نجى ، ومن القرآن العظيم : من يعتصم بالله فقد هدي إلى صراط مستقيم.

Донишмандлар тўрт (илохий) китобдан тўрт гапни ажратиб айтган эканлар: “Таврот”дан: ким қаноат қилса, тўқ бўлади; “Забур”дан: ким сукут қилса, саломат бўлади; “Инжил”дан: ким узлат қилса, нажот топади; “Қуръони азим”дан: ким Оллоҳга маҳкам боғланса, тўғри йўлга ҳидоят қилинади.

شعر:

تعلم ولا تستند يا فلان لأ
صل علا وفضل أشيع
فكم وضع الجهل أصلا رفيعا
وكم رفع العلم أصلا وضيعا

Шеър (насрий баён) : “Эй фалончи, илм ол! Олий наслингга ва машҳур фазлингга суяниб қолмагил. Жаҳолат қанчадан-қанча асли баландларни пастлатди. Илм қанчадан-қанча асли пастларни юксакка кўтарди”.

وقال حكيم: المنفعة توجب المحبة والألفة. والمضرة يوجب البغض والعداوة. والصدق يوجب الثقة. والأمانة توجب الطمأنينة. والعدل يوجب اجتماع القلوب والجور يوجب الفرقة. وحسن الخلق يوجب المودة وسوء الخلق يوجب المباعدة والإنبساط يوجب المآنسة وإلنقباض يوجب

الوحشة والكبر يوجب المقت. والتواضع يوجب الرفعة. والجلود يوجب الحمد. والبخل يوجب المذمة.

Донишманд деди: “Манфаат – муҳаббат ва ошноликни, зарар – нафрат ва душманликни, ростгўйлик – ишончни, омонатдорлик – хотиржамликни, адолат – қалблар жамланишини, зулм ажралишни, гўзал хулқ – дўстликни, ёмон хулқ – (бир-бировдан)узоқлашишни, кенгфёъллик – улфатчиликни, торфёъллик – одамовиликни, кибр – ғзабни, камтарлик – юксакликни, сахийлик – мақтовни, бахиллик – хорликни келтириб чиқаради.

شعر:

فذلك شيء ما إليه سبيل	وآمرة بالبخل قلت لها اقصري
بخيلا له في العالمين خليل	أرى الناس خلان الجواد ولا أرى
فأكرمت نفسي أن يقال بخيل	إني رأيت البخيل تجري بأهله
ومالي كما قد تعلمين قليل	عطائي عطاء المكثرين تكرما
ذا ما رأته عامر وسلول	وأنا أناس لا نرى القتل سبة إ
وتكرهه آجالهم فتطول	يقرب حب الموت آجالنا لنا
فقلت لها أن الكرام قليل	تعيرنا أنا قليل عدينا
عزیز وچار الأكثرين ذليل	وما ضرنا أنا قليل وچارنا
فليس سواء عالم وجهول	ساي إن جهلت الناس عنا وعنهم

Шеър (насрий баён): “Нафс бахилликка буюрувчидир. Мен унга: гапни қисқа қил, чунки бахиллик шундай нарсаки, унга йўл йўқ,—дедим. Одамларнинг сахийга дўст эканларини кўряпман, бахилнинг эса оламларда бирорта дўсти борлигини кўрмайпман. Албатта мен бахил кимсанинг бахиллиги сабаб айбланаётганига гувоҳман. Шундай экан, мен ўзимни “бахил” деб ном олишдан баландроқ тутаман. Саҳоват мақомидан тушмасдан бойлардек эҳсон қиламан, ҳолбуки, ўзинг билганингдек, молим кам. Биз шундай инсонлармизки, ўлимни ёмон, ҳақоратли бир нарса деб ҳисобламаймиз, худди Омир ва Салул қавмларидек. Ўлим бизни яхши кўргани учун ажалларимизни яқинлаштиради, уларни ёмон кўргани учун эса ажаллари чўзилиб кетади. Улар сонимиз озлигидан бизни айбситади. Шунда мен уларга: “Улуғлар доимо оз бўлган” — дейман. Сонимиз камлигининг бизга зиёни йўқ, ҳолбуки, бизнинг ҳимоячимиз

Азиз Зот! Сони кўпларнинг ҳимоячиси эса хордир. (Эй нафсим,) агар билмасанг, биз ҳақимизда ва улар ҳақида одамлардан сўра. Бас, олим ва жоҳил баробар эмас!”.

والتعزير يوجب الندامة.

Айблаш пушаймонликни келтириб чиқаради”.

وبلين العشرة تدوم المودة. بخفض الجانب تأنس النفوس. وبكثرة الصمت تكون الهيبة. والفظاظة تخلع عن صاحبها ثوب القبول. من صغر الهمة حسد الصديق على النعمة. النظر في العواقب نجاة. مع العجلة الندامة. ومع التأني السلامة. شحيح غني أفقر من فقير سخي.

Ҳалим, мулойим яшаш билан дўстлик давомли бўлади. Ўзни паст тутиш (камтарлик) билан одамларга ошно бўлинади. Кўп жим туриш билан хайбат ошади. Кўполлик ўз эгасидан қабул кийимини ечиб олади (яъни кўпол гап қабул қилинмайди). Дўстига ато этилган неъматига ҳасад қилиш ҳимматнинг пастлигидандир. Оқибатларга қараш нажотдир. Пушаймонлик шошқалоқлик билан, саломатлик эҳтиёткорлик билан биргадир. Хасис бой сахий камбағалдан кўра қашшоқроқдир.

شعر:

قد يدرك المتأني بعض حاجته
وقد يكون مع المستعجل الزلل
وربما فات قوما جل أمرهم
من التأني وكان الحزم لو عجلوا

Шеър (настрий баён): “Шошмайдиган киши гоҳо баъзи ҳожатларини бажаришга улгуради, шошқалоқ кимса гоҳо тойилади. Кўпинча суствлиги сабаб улуғ ишлар қавмнинг кўлидан кетади. Ҳолбуки, эҳтиёткорлик уларнинг шошишларида эди”.

إذا جهلت فاسأل. وإذا زلت فارجع. وإذا أسأت فاندّم. وإذا غضبت فلاح لم. من بدأك ببه فقد شغلك بشكره. المروآت كلها تبع للعقل. والعقل تبع للتجربة. العقل أصله التشبث وثمرته السلامة. والتوفيق أصله العقل وثمرته النجاح. التوفيق والإجتهاد زوجان ينشأ عنهما الظفر.

Агар билмасанг – сўра, тойилсанг – қайт, ёмонлик қилсанг – пушаймон, газаблансанг – ҳалим бўл. Ким сенга яхшилик қила бошласа, энди сенинг

машғулоти унга миннатдорчиликдан иборатдир. Мардлик, олийжаноблик тўлалигича ақлга эргашади, ақл эса тажрибага. Ақлнинг илдизи – собитлик, меваси саломатликдир. Тавфиқнинг илдизи – ақл, меваси ғолибликдир. Тавфиқ ва ижтиҳод эр-хотин бўлиб, улардан ғалаба (деган фарзанд) пайдо бўлади.

قال الله تعالى: والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا.

Оллоҳ таоло айтди: “Бизнинг йўлимизда жидду жаҳд этган зотларни албатта ўз йўлларимизга ҳидоят қиламиз” (Анкабут, 69-оят).

من نكد الدنيا أن لا تبقى على حالة ولا تلغو من استحاله . تصلح جانبا لفساد جانب .
وتسر صاحباً بمسأة صاحب . الكون فيها خطر والثقة بها غرور .

Дунёнинг бир ҳолатда турмаслиги ва мудом айланиш – ўзгаришдан холи бўлмаслиги унинг бахтиқаролигидандир. Дунёнинг бир томонни ўнглаши бошқа томонни бузиш билан бўлади. У бир дўстни қувнатиб, бошқасини йиғлатади. Дунё ичра бўлиш – хатар, унга ишониш алданишдир.

شعر: ما استكمل المرء من لذاته طرفا إلا وأعقبه النقصان من طرف

Шеър (насрий баён): “Киши ўз лаззатларидан бир тарафини тўла қилгунча, бошқа тарафдан унга чалалик эргашади”.

الدنيا عسل مشوب بسم وفرح موصول بغم . فلا يغرنك زهرتها ولا تفتينك زينتها ف إنها
سلاية للنعم أكالة للأمم .

Дунё – заҳар қўшилган асал, ғам билан қорилган хурсандликдир. Дунёнинг гуллаб яшнаши сени алдамасин, зийнатлари фитнага солмасин. Чунки у неъматларни суғуриб олувчи, одамларни еювчи (юҳо)дир.

شعر:

لعمرك ما الدنيا بدار إقامة
ولكنها دار انتقال لمن عقل
إذا أضحكت أبكت وإن هي أقبلت
تولت وإن أعطت فأياها دول

Шеър (насрий баён): “Умрингга қасамки, бу дунё доимий қўналға эмас, балки ақл юритувчи киши учун кўчиб кетиладиган жойдир. У бугун кулдирса, эрта йиғлатади, бугун юз очиб келса, эртага орқа ўгириб кетади. Агар дунё бир нарса берса, (билгилки,) унинг кунлари айланиб турувчидир”.

تعطي وترجع وتنقاد وتمتنع . تفر الجاهل بالابتسام وتزخرف أضغاث أحلام . تسترد النوال
وتصد بعد الوصال.

Дунё беради, қайтиб олади, эргашади ва бўйин товлайди. Дунё жоҳилни жилмайиш билан алдайди ва алмойи-анжойи тушларни чиройли қилиб кўрсатади. Берганини қайтариб олади ва сен унинг эшигини “очдим” деганда, у эшигини ёпади.

وقال بعض الأدباء شعرا: أبدا يسترد ما وهب الدهر فياليت جوده كان بخلا

Адиблардан бири шундай шеър айтди (насрий баён): “Замон берган нарсаларини доимо қайтариб олади. Кошки, унинг сахийлиги бахиллик бўлганда эди!”

يعرض عنها السعداء ويرغب فيها الأشقياء لذاتها قليلا وحسراتها طويلا

Саодатманд кишилар дунёдан юз ўгиради, бадбахтлар унга рағбат қилади. Дунёнинг лаззатлари оз, ҳасратлари эса узундан узундир.

شعر:

ألم تر أن الدهر يهدم ما بنى   ويأخذ ما أعطى ويسلب ما أسدى
فمن سره أن لا يرى ما يسوءه   فلا تتخذ شئا يخاف له فقدا

Шеър (насрий баён): “Замоннинг ўз қурганларини бузаётганини, берганларини қайтиб, кийдирганларини ечиб олаётганини кўрмадингми? Кимки ўзини маъюс этадиган нарсани кўрмасликдан хурсанд бўлмақчи экан, бас, йўқотишдан кўрқадиган нарсани олмасин (яъни, дунё ва ундаги барча матоларни қўлдан-қўлга ўтказиш мумкин, лекин зинҳор кўнгилга яқинлаштириб бўлмайди. Дунё меҳри кўнгилга кириши билан кўнгил кўнгилликдан чиқади)”.

إذا طلبت العز فاطلبه بالطاعة و إذا طلبت الغناء فاطلبه بالقناعة. لا تنصح من لا يثق بك ولا تشر على من لا يقبل منك. خير ا لأموال ما استرق حرا وخير ا لأعمال ما استحق شكرا. مجالسة الأحداث مفسدة الدين. نور المؤمن في قيام الليل. نيل المنى في الغناء.

Азизликни хоҳласанг, уни тоат билан, бойлик истасанг, уни қаноат билан талаб қил. Сенга ишонмайдиган кишига насиҳат қилма, сендан қабул этмайдиган кишига маслаҳат берма. Мол-дунёнинг яхшиси – озод кишини қул қилгани (яъни, ўрнига тушган эҳсон олувчини берувчига қулдек мойил қилиб қўяди), амалларнинг яхшиси – кимнидир миннатдор қилишга лойиқ бўлгани. Ёшлар билан улфатчилик қилиш динни бузувчи сабабдир. Мўминнинг нури – тунда ибодат билан бедор бўлишда. Орзуга эришиш – бойликда.

شعر:

ليس كل الدهر يوما واحدا	ربما ضاق الفضاء ثم اتسع
إنما الدنيا متاع زائل	فاقصد فيه وخذ منه ودع
إن للخير لرهما بينا	طبع الله عليه من طبع
قد بلونا الناس في أخلاقهم	فرأيناهم لذي المال بتع
وحبيب الناس من أطعمهم إ	نما الناس جميعا بالطمع

Шеър (насрий баён): “Замоннинг ҳаммаси бир хил эмас. Кўпинча осмонлар торайиб, сўнгра кенгаяди. Дунё албатта кетувчи, вақтинча фойдаланишга берилган бир нарсадир. Шундай экан, ундан фойдаланишда ўртача бўл, ҳалоллини олиб, ҳаромини тарк эт. Ҳақиқатан ҳам яхшиликнинг аниқ ва равшан суврати бор, Оллоҳ кимники яхшилардан қилган экан, уни ўша сувратда шаклантирган. Одамларнинг ахлоқларини синаб, кузатиб, уларнинг бой-бадавлат инсонларга тобеълигини кўрдик ва билдикки, одамларнинг суйган кишиси – уларни едириб-тўйдиргани. Албатта инсон борки, ҳаммаси тамаъга гирифтордир”.

وضع الإحسان في غير موضعه ظلم. ولاية ا لأحمق سريعة الزوال. وحدة المرء خير من جليس السوء. هرتك من نفسك خير من هربك من ا لأسد. لا وفاء للمرأة. ولا غنى لمن لا فضل له. يأتيك ما قدر لك. يطلبك الرزق كما تطلبه. يأمن الخائف إذا دخل ما خافه. يسود

المرء بالإحسان إلى قومه. يأس القلب راحة النفس. يسعد الرجل بصاحبه السعيد. نشر الصنائع من أقوى الذرائع. من بسط يده بالإنعام صان نعمته عن الملام. من أمات شهوته أحيى مروءته. البشر أول البر. صلاح البدن في السكوت. صل الأرحام يكثر حشمك. من قرب بره بعد ذكره. من وجهه رغبته إليك أوجب معونته عليك. اذكر النعمة القديمة عليك وأنس النعمة الجديدة منك. وتفطن للرغبة الخفية إليك وتغافل عن الجناية العظيمة عليك. إذا أذنبت فاعتذر و إذا اعتذر إليك فاغترف. علامة الكرم الجود وعلامة اللؤم الجحود. من غرس الحلم اجتنى السلم. أحسن إلى من كان له قديم أصل أو سابق فضل ولا يزهديك فيه سوء حالته ولا إدبار دولته فلين إحسانك إليه يفيدك إما نفس حر تسترقها أو مكرومة يرفعك نشرها. فلين الدنيا تجبر كما تكسر. والدولة تقبل كما تدبر. ومن زرع معروفًا فلا بد أن ينتج زرعه ومن اصطنع الأحرار لم يجب صنعه.

Яхшиликни ўз ўрнидан бошқа жойга ишлатиш зулмдир. Аҳмоқона бошқарувнинг заволи тез. Кишининг ёлғизлиги – ёмон билан ошно бўлишдан яхшироқ. Нафсингдан қочишинг шердан қочишингдан авлороқ. Аёл зотида вафо йўқ. Фазли бўлмаган киши бой эмас (яъни, ўзидан ошириб ўзгага бера олган киши бой. Қанча мол-дунёси бўлмасин, ўзидан ошмаётган экан, демак у ҳали камбағал, бой эмас). Сенга нима тақдир қилинган бўлса, шу келади. Ризқинг сени излайди, худди сен ризқингни излаганинг каби. Қўрққан киши, қўрққан нарсасига дуч келиши биланоқ, қўрқмай қолади. Киши қавмига яхшилик қилиш билан улуғ бўлади. Қалбнинг (Оллоҳдан бошқасидан) умид қилмаслиги – жоннинг роҳати. Киши – бахтли дўст билан бахтли. Яхшиликларни ёйиш воситаларнинг энг кучлисидир. Ким инъомлар билан қўлини очса, ўзига берилган неъматни маломатдан сақлаган бўлади. Ким дунё меҳрини ўлдирса, мурувватини тирилтирибди. Очиқ юзли бўлиш яхшиликнинг аввалидир. Баданнинг яхшиликка яроқли бўлиши сукут қилишда. Қариндошлик алоқаларини боғла, ходимларинг кўпаяди. Кимнинг яхшилиги яқин бўлса, унинг зикри узун бўлади (яъни тез ва осон яхшилик қиладиган одамни узоқ вақт эслаб юришади). Ким сенга рағбатини қаратса, демак у сенинг ёрдамнингга муҳтожлик мажбуриятини зиммангга юклабди. Қачонлардир ўзингга қилинган яхшиликларни доим эслаб юр, аммо бугун қилган яхшилигингни шу заҳоти унут. Сенга қаратилган яширин рағбатни хушёрлик билан илға, аммо сенга қарши қаратилган катта жиноятдан огоҳ бўлсанг-да, ўзни ғофил тут. Гуноҳ қилсанг, узр сўра, ҳузурингга узр сўраб келишса, кечир. Улуғлик аломати – сахийлик, пасткашлик аломати – ҳамма нарсани инкор қилавериш. Ҳалимлиқни эккан, саломатлик ҳосилини олади. Унинг ота онаси ёки олдинги фазилати бор

кишига эҳсон қил. Асли насли тоза ёки олдин яхши ишлари бўлган одамга яхшилик қил. Унинг айна пайтдаги ёмон ҳолати, давлатининг орқага кетганлиги сени ундан четлаштириб қўймасин. Негаки, унга қилган яхшилигинг икки фойда келтиради: ё озод бир қалбни қулдек ўзингга мойил қиласан ёки мақтовга сазовор бу ишнинг овоза бўлиши даражангни кўтаради. Чунки дунё, ниманики, синдирган бўлса, уни ямаб ҳам қўяди, давлат қандай орқа ўгирган бўлса, шундай юзланиб ҳам келади. Ким яхшилик уруғини экса, экини албатта ҳосил беради. Ким озод, ҳур инсонларга яхшилик қилса, яхшилиги бесамар кетмайди.

شعر:

لا تنتقم إن كنت ذا قدرة   فالصفح من ذي قدرة أصلح
وأصفح إذا أذنب خل عسى   تلقى إذا أذنت من يصفح

Шеър (настрий баён): “Ўч олмагин, гарчи қанчалик қудрат соҳиби бўлсанг-да! Чунки кечириш қудратли кишига ярашади. Бир дўст гуноҳ қилса, кечир. Шояд, сен ҳам қачон гуноҳ қилсанг, кечирадиган зотга йўлиқсанг”.

قيل للإسكندر: بم نلت ما نلت؟ قال باستمالة الأعداء والإحسان إلى الأصدقاء

Искандардан сўралди: “Бу даражага қандай эришдинг?” Искандар деди: “Душманларни ўзимга мойил қилиш ва дўстларга яхшилик қилиш билан”.

وقال بزرجمهر: سوسوا أحرار الناس بمحض المودة والعامّة بالرغبة والرهبّة والأسافل بالمخافة

Бузругмеҳр айтди: “Озод инсонларга дўстликни холис қилиш, оммага рағбат ва ҳайбат, пасткашларга эса фақат кўрқитиш билан сиёсат қилинглар”.

وقال أبو العباس السفاح: لأعملن اللين حتى لا ينفع إلا الشدة ولأكرمن الخاصة ما أمنتهم

على العامة ولأغمدن سيفي حتى يسله الحق ولأعطين حتى لا أرى للعطية موضعا

Абу Аббос Саффоҳ айтади: “Токи, қаттиқликгина фойда берадиган вазият келмагунча, мен фақат мулойимлик билан иш юритаман. Модомики, халқни хосларга ишонган эканман, хослар албатта ҳурматим остида бўлади. Қиличимни қинида сақлайман, токи ҳақ уни қинидан суғурмагунча. Токи, берадиган жой тополмай қолгунимча, мудом эҳсон қиламан”.

وقال حكيم : لا تترك قليل ما تقوى عليه لكثير ما لا تقوى عليه. بادر إلى الخير إذا أمكنك.

Бир донишманд деди: “Тоқатинг етмайдиган кўп нарсани деб, тоқатинг етадиган оз нарсани ташлаб қўйма. То имконинг бўлди дегунча, яхшиликка шошил”.

بالرسول يعرف قدر المرسل، رفق الرسول يلين القلب الصعب وخرقته يقسي القلب اللين

Юборган элчисига қараб, юбуровчининг даражаси маълум бўлади. Элчининг мулойимлиги қаттиқ қалбни юмшатади, аҳмоқлиги юмшоқ қалбни тош этади.

استصغر المشقة إذا أدت إلى منفعة. القلب أسرع تقلبا من الطرف.

Агар манфаатга элтса, бу йўлдаги машаққатни арзимас сана. Қалбнинг айланиб, ўзгариб туриши кўзнинг айланишидан тезроқдир.

لا صلاح لرعية فسد وإليها. أرفق الولاة من جمع اللين والشدة. من لاحى السلطان ندم. فساد الوالي أضر بالرعية من جذب الزمان.

Волийси бузилган раййат учун тузалиш йўқ. Волийларнинг энг яхшиси – юмшоқлик ва қаттиқликни жамлаган киши. Султон билан тортишган киши пушаймон бўлади. Волийнинг бузуқлиги раййат учун қурфоқчилик замонидан ҳам зарарлироқдир.

الوفاء يثبت الإخاء. خير ما اكتسبته أخ ثقة.

Вафо дўстликни мустаҳкамлайди. Сен топган нарсаларингни энг яхшиси – ишончли биродар.

كن لمن فوقك موقرا . لا تدخلن في أمر لا تكون فيه ماهرا .

Ўзингдан юқориларни улуғловчи бўл. Ўзинг моҳир бўлмаган ишга киришма.

أكثر محادثة من يبصرك بعيوبك. لا تثق بالثناء الكاذب ولا بود النساء ولا بالمال الكثير

Айбларингни ўзинга кўрсатадиган одам билан суҳбатни кўпайтир. Ёлғон мақтовга, хотинларнинг дўстлигига ва мол-дунёнинг кўплигига ишонма.

استصغر ما فعلت من المعروف ولو كان كثيرا. استعظم ما ألتك منه وإن صغيرا. سلطان

الغضب أضعف سلطان. استعن بالصمت على إطفاء الغضب. كن في الحرص على معرفة عيبك منزلة عدوك في معرفة ذلك منك.

Қилган яхши ишларингни, гарчи кўп бўлса ҳам – оз, ўзинга қилинган яхшиликни, гарчи кичик бўлса ҳам – катта, сана. Ғазабнинг подшоҳлиги энг ожиз подшоҳликдир. Ғазаб ўтини ўчиришга сукутдан ёрдам сўра. Душманинг сендан содир бўлган айбни билишни қай даражада хоҳласа, сен ҳам ўз айбингни таниб олишни шу даражада хоҳла.

من قنع لم يهتم. لا يكون الشحيح وصولا. أحق الناس بالفاقة البخيل. الحازم من كسب

من حله وانفق في حقه. أشبه الناس بالبهايم من كانت همته بطنه.

Қаноат қилган, ғам чекмайди. Бахил – “кўришиб, бир-бировнинг ҳолидан хабар олиб туришдек одамгарчиликдан” йироқ кимсадир. Одамлар ичида қашшоқликка энг ҳақдори бахилдир. Ҳалолдан касб қилиб, ўрнига сарфлайдиган киши чин маънода мулоҳазали, оқил кишидир. Одамлар орасида энг ҳайвонсифат кимса – бор қайғу-ғами қоринни ўйлаш бўлган кимса.

شعر:

إذا ما الفتى لم يبيغ إلا طعامه
وملبسه فالخير منه بعيد

Шеър (насрий баён): “Қачонки, йигит киши таоми ва кийимидан бошқасини ўйламас экан, бас, яхшилик ундан йироқдир”.

ربما كان وجهك مر آة ما في صدرك. أظهر لعدوك الصداقة إذا رجوت نفعه واضمر
لصديقك العداوة إذا اخشيت ضره. قلب المكذب أكذب من لسانه. صحبة ا لأحمق عناء.
الراحة من قرين السوء فراقه.

Кўпинча юзинг қалбинг яширган нарсага кўзгу бўлади.
Душманинга садоқат изҳор қил, қачонки, ундан бирор фойда
чиқишини умид этсанг, дўстингга қарши адоватни ичингга яшир,
қачонки, унинг зарар беришидан кўрқсанг. Ёлғончининг дили тилидан
ҳам ёлғончироқдир. Аҳмоқ билан ҳамсуҳбат бўлиш – оғир машаққат.
Ёмон ошнодан роҳат топиш – ундан ажралиш билан ҳосил бўлади.

شعر:

لا تحمدن أمرا حتى تجربه
ولا تدمنه من غير تجريب
أن الرجال صناديق مقللة
وما مفاتيحها غير تجاريب

Шеър (настрий баён): “То синамаган экансан, кишини мақтама, синовсиз
унга айб ҳам тақма. Чунки инсон қулфли сандик, бу қулфнинг очкичи эса фақат
синов-имтиҳонлардир”.

مقارنة الأشرار تسريء الظن بالأخيار. من الحزم احتراس المرء من أصحابه. الضعيف المحترس
من عدوه أقرب إلى السلامة من القوى المغتر. من كثر ا تجاهجه بالمواهب اشتد انزعاجه
بالمصائب. حسبك من عدوك البعد عنه والإحتراس منه. طاعة ال عمو هلاك وطاعة الله غنيمة.

Ёмонларга яқинлашиш, яхшилар ҳақида ҳам ёмон гумон пайдо қилади.
Кишининг ўз дўстларидан эҳтиёт бўлиб туриши ҳам бир эҳтиёткорликдир.
Ўзи кучли бўлатуриб, душманига эътиборсиз кишидан кўра, ўзи заиф бўлса ҳам
душманидан эҳтиёткор одам саломатроқдир. Кимки ўзига ато этилган
неъматлардан қанча кўп шодланса, мусибатлар сабабли туғилган безовталиги
шунча кучаяди. Душмандан узоқ ва огоҳ бўлиб юришинг – ундан сақланишинг
учун етарли чора. Душманга итоат – ҳалокат, Оллоҳга итоат тайёр ўлжадир.

ضاق صدر من ضاقت يده . ما ضاق مكان بمتحابين. والدنيا لا تسع المتباغضين . ظمأ
المال أشد من ظمأ الماء. علو الهمة من الإيمان. عسر المرء مقدم يسره . غلام عاقل خير من شيخ
جاهل. غنيمة المرء من وجدان الحكمة. فخرك بفضلك خير منه بئصلك.

Қўли қисқанинг қалби тор. Бир-бировга муҳаббат боғланган икки кишига битта ўрин торлик қилмайди, бир-бирини ёмон кўрган икки киши дунёга сиғмайди. Мол-дунёга чанқоқлик сувга чанқоқликдан кучлироқ. Ҳимматнинг баландлиги имондан. Кишининг камбағаллиги – бойликка қўйилган биринчи қадам. Оқил бола жоҳил кексадан яхшироқ. Кишининг ўлжани қўлга киритиши ҳикматни чақишдан бошланади. Фазлнинг билан фахрланишинг аслинг билан фахрланишдан яхшироқ.

شعر:

إذا افتخرت بأعظم مقبوبة
والناس بين مصدق ومكذب
فاقم لنفسك في انتسابك شاهدا
بدليل فضل للحديث محقق

Шеър (насрий баён): “Қачонки сен қабрнинг катталиги билан фахрланишга ўтсанг, одамлар буни ё тасдиқлайди ёки ёлғонга чиқаради. Бас, ўзингни ўша қабрга муносиб билиш йўлида сени тасдиқловчининг гапини ортиқча далил билан исбот қилиб, гувоҳ келтир”.

الفرع يدل إلى الأصل. فسدت نعمة من كفرها. قوة القلب من صحة الإيمان. قلب الحريس
حرسه. قرب الشرار مضرة. ويل لمن وتر الأحرار وممن أخذ الثار.

Шоҳ илдизга далолат қилади. Неъмат уни тан олмаслик билан фасод топади. Қалбнинг қуввати иймоннинг соғломлигидан. Очкўзни очкўзлиги ўлдиради. Ёмонларга яқинлашиш кони зарар. Озод инсонларга озор етказган ва ўч олган кимсага дўзах бўлсин!

شعر:

إذا وترت أمرا فاحذر عداوته
من يزرع الشوك لا يجني به عنبا

Шеър (насрий баён): “Қачонки, бировни хафа қилган экансан, ундан етадиган душманликдан сақлан. Тикон эккан киши узум термайди”.

احذر صولة اللثيم إذا شبع والكريم إذا جاع. ربما تحولت المودة بغضا والبغضة مودة.

Хасиснинг тўйган, сахийнинг оч қолган пайтида ташланишидан огоҳ бўл. Адоват дўстликка, дўстлик адоватга айланиб қоладиган вақтлар ҳам бор.

شعر:

واحِب إذا أَحَببت حبلِ مقاربا   فإِنَّكَ لا تَدري متى الحُب يَنْزِع
وابْغُض إذا أَبْغُضت بَغْضا مقاربا   فإِنَّكَ لا تَدري متى الحُب يَرْجِع

Шеър (насрий баён): “Яхши кўрсанг, муҳаббатинг ўртача бўлсин, чунки унинг қалбдан қачон суғурилиб чиқишини билмайсан. Ёмон кўрсанг, нафратинг ҳам ўртача бўлсин, чунки муҳаббатнинг қачон қайта келишини билмайсан”.

اطلب رضى الإخوان فإن رضى العامة غير موجود. ما يستحي من فعله لا يليق النطق به.

ما عملته يظهر وإن بالغت في إخفائه. المال ينفذ والذكر يبقى. الأمل الطويل يسقم القلب ويضر الفكر.

Сен дўстларни рози қилиш пайида бўл, ҳамманинг рози бўлиши йўқ нарса. Қилиш уят нарса, гапиришга ҳам лойиқ эмас. Қанчалар беркитсанг ҳам, қилинган иш ошкор бўлади. Мол-дунё тугайди, яхши сўз қолади. Узун орзу-ҳавас қалбга дард орттиради, фикрни бузади.

وقال جالنوس: الحكمة في الهند والكبر في الفرس. وقرى الأضياف في العرب. والصدق في الحبش. وقساوة القلب في الترك. والشجاعة في الأكراد. والخيانة في الأرمن. والجهل في الشام والعلم في العراق والحساب في قبط مصر. والحمق في الطويل صغير الرأس. والكذب في القصير. والتيه في المغاني. والظلم والزنا في ذي الشامات. والحفظ في العميان. وسوء الخلق في العرجان. وخفة الروح في الحولان. و الحذق في الخدبان. وقلة العقل في الخصيان. والفجور في الزنج. والعجلة في الصبيان. والمرء في العلماء. والحرص في المشايخ. والذل في الأيتام. والشر في الشقر. والفصاحة في الحجاز واليمن. والبخل في الغرب. والحسد في الجيران. والسلامة في عزلة. والصحة في الحميق.

Жолинус айтади: “Ҳикмат ҳиндларда, кибр форсларда, меҳмондўстлик арабларда, ростгўйлик ҳабашларда, қалбнинг қаттиқлиги туркларда, шижоат

қурдларда, хиёнат арманларда, жаҳолат Шомда, илм Ироқда, ҳисобга усталик Миср қибтийларида, аҳмоқлик бўйи узун-у боши кичкина одамда, ёлғон паканада, олифталик ашулачиларда, зулм ва зино гердайганларда, кучли хотира кўрларда, хулқи бузуклик чўлоқларда, қувноқлик ажойиботларда, усталик букриларда, ақлнинг камлиги бичилганларда, бузукликлар занжиларда, шошилиш болаларда, тортишув олимларда, ҳирс қарияларда, хорлик етимларда, ёмонлик маллаларда, фасоҳат Ҳижоз ва Яманда, бахиллик ғарбда, ҳасад кўшниларида, саломатлик узлатда, соғлик ҳамиятда бўлади”.

وقال آخر: بلإحسان يسترق الإنسان وبقهر النفس يكبت الشيطان ويرضى الر حنم.
وإخلاص النيات تدرك الرغبات.

Бошқаси деди: “Эҳсон билан инсон қул қилинади, нафсни енгиш билан шайтон янчилади ва Оллоҳ розилиги топилади, ният холислиги билан истакларга етилади”.

من مدح شحصا بما ليس فيه فقد عابه.

Кимки, бировни йўқ фазилатини айтиб мақтаса, уни айблаган бўлади.

وإذا أراد الله أمرا هيا أسبابه.

Оллоҳ бир ишни ирода қилса, унинг сабабларини тайёрлаб қўяди.

شعر:

بعده أو ترجى دونه سبب	الله أكرم من ان تستعد له
يد العناية حتى تبلغ الارب	إذا اصطفاك لأمر هيأتك له
ولا كل وقت تبلغ الارب	ليس في كل حين ينجح الطلب

Шеър (насрий баён): “Мақсадинг амалга ошиши учун бир воситани тайёрлаб қўйишдан“Унга тайёргарлик қилишинг билан Аллоҳ улуғдир ёки уни муқобилида бирор нарсани сабаб қилишинг билан ҳам аллоҳ улуғ. (бесабабдан-бесабаб ҳам ҳудо яратаверади). Қачонки Аллоҳ сени бир иш учун танлайдиган бўлса. Ҳаттоинки мақсадга еткунингча иноят қўли ўзи сени ўша ишга тайёрлаб қўяди. Ҳар-бир вақтда талаб ютиб чиқавермайди ва ҳар бир вақтда сен мақсадга етавермайсан.

لا فرح إلا بالحسنات ولا حزن إلا على السيئات. لا تتعبن جسدك إلا في كد على عيال
أو عبادة لذي الجلال.

Яхши амаллар туфайли ҳосил бўлган қувонч ҳақиқий қувончдир. Ёмон амаллар учун чекилган ғам ҳақиқий ғамдир. Жасадинг ё бола-чақанг учун машаққат чекиб ёки улуғ ва қудратли Зотнинг ибодати йўлидагина чарчасин.

شعر:

اتضع للناس إن رمت العلا	واكظم الغيظ ولا تبدي ضجر
واجعل المعروف زخرا أنه	للفتى أفضل شئ يدخر
وخيار البر ما عجلته	وخيار العفو في وقت الظفر
احلم الناس على أخلاقهم	فبه تملك أعناق البشر
وكل الأمر إلى خالقه	كل شيء بقضاء وقدر

Шеър (насрий баён): “Агар юксак бўлишга интилсанг, одамлар учун ўзингни паст тут, ғазабингни тий, безовталигингни ошкор этма. Яхши ишларни захира қил, чунки йигит киши учун захиранинг энг афзали яхши ишлардир. Яхшилиқнинг сараси – нақд бўлгани, кечиришнинг сараси ғолиб пайтда қилинган афвдир. Одамларнинг ахлоқига қараб муомала қил, шунда уларни ўзингга бўйсундирасан. Ишни яратувчисига топшир, ҳар бир нарса қазои қадар билан амалга ошади”.

ضرب مثل

حكى أن عصفورا مر بفخ فقال العصفور : مالي أراك متباعدا عن الطريق ؟ فقال الفخ:
أردت العزلة عن الناس لآمن منهم ويأمنوا مني . فقال العصفور: فمالي أراك مقيما في التراب ؟
فقال: تواضعا. فقال العصفور: فمالي أراك ناحل الجسم؟ فقال: نهكتني العبادة . فقال العصفور:

فما هذا الحبل الذي على عاتقك؟ قال: هو ملبس النساك. فقال العصفور: فما هذه العصا؟ قال: أنوكأ عليها وأهش بها على غنمي. فقال العصفور: فما هذا القمح الذي عندك؟ قال: هو فضل قوتي أعددته لفقير جائع وابن سبيل منقطع. فقال العصفور: إني ابن سبيل وجائع. فهل لك ان تطعمني؟ قال: نعم، دونك. فلما ألقى منقاره أمسك الفخ بعنقه. فقال العصفور: بئس اخترت لنفسك من الغدر والخديعة والأخلاق الشنيعة. ولم يشعر العصفور إلا وصاحب الفخ قد قبض عليه. فقال العصفور في نفسه: بحق قالت الحكماء من تهور ندم ومن حذر سلم. وكيف لي بالخلاص ولات حين مناص ثم حدثته نفسه بإحتيال فرمى نفع في مضيق الأحوال فالتفت إلى الصياد وقال له: أيها الرجل اسمع مني كلمات أرجو أن ينفعك الله بها ثم افعل بي ما تشاء. فعجب الصياد من كلام العصفور وقال له: قل، فقال له العصفور: لا يشك عاقل إني لا أسمن ولا أغنى من جوع فلن كانت ترغب في الحكمة فاسمع مني ثلاث حكم أنفع لك مني واطلقني واحدة وأنا في يدك والثانية وأنا على أصل هذه الشجرة والثالثة إذا صرت في أعلاها. فرغب الصياد في اطلاقه وقال له: قل الأولى. فقال: حبيت فلا تندم على فائت. فاعجبه مقاله وأطلقه. فلما صار في أسفل الشجرة قال والثانية. ما عشت فلا تصدق بشيء لا يكون أنه يكون ثم طار إلى أعلى الشجرة. فقال له الصياد: هات الثالثة. فقال العصفور: أيها الرجل لم أر اشقى منك ظفرت بغناك وغنا أهلك وولدك وذهب من يدك في أيسر وقت. فقال له الصياد: وما ذاك؟ فقال العصفور: لو أنك ذبحتني لو وجدت في حوصلتي جوهرتين من الي اقوت. زنة كل واحدة منهما خمسون مثقالا. فلما سمع الصياد مقالة العصفور اعتراه الأسف وعض على إصبعه وقال: خدعتني أيها العصفور لكن هات الثالثة. فقال العصفور: كيف أقول الثالثة وأنت قد نسيت الإثنتين قبلها في لحظة. ألم اقل لك لا تندم على ما فات ولا تصدق بما لا يكون إنه يكون؟ وكيف صدقت إن في حوصلتي جوهرتين زنة كل واحدة منهما خمسون مثقالا؟ وأنت لو وزنتني بريشي ولحمي وعظمي وجميع ما في جوفي ما وفي ذلك بعشرة مثاقيل وقد ندمت على إطلاق الفأث وتلهفت عليه ثم طار وتركه وفارق بحيلته شركه.

Зарбул масал

Ҳикоя қилинишича, бир Чумчук Тузоқнинг ёнидан ўтаётиб ундан:

– Нима бўлди, сени йўл чеккасида кўряпман? – деб сўради.

– Мен одамлардан, одамлар мендан тинч бўлишини хоҳладим, – деди

Тузоқ.

– Нега тупроққа беланиб ётибсан? – сўради Чумчук.

– Ўзимни паст тутганим учун, – жавоб қилди Тузоқ.

– Нима учун жисминг бунчалар ориқ?

– Ибодат мени озиб-тўздирди, – деди Тузоқ.

– Елкангдаги бу арқон нима? – сўради Чумчук.

– Зоҳидлар жандаси.

– Бу асо нима учун?

– Унга таянаман ва қўйларимга барг қоқиб бераман, – жавоб берди

Тузоқ.

– Нега олдингда бугдойлар сочилиб ётибди? – сўради Чумчук.

– Улар емишимдан ортиб қолгани, оч қолган фақирлар ва йўлини йўқотган мусофирлар учун ҳозирлаб қўйганман.

– Ўша мусофир ва оч қолган фақир менман, мени тўйдирасанми? – деди Чумчук.

– Ҳа, емиш олдингда, еявер, – деди Тузоқ. Чумчук донларга тумшук уриши билан Тузоқ унинг бўйнидан илди.

– Бунчалар хиёнат, ҳийла, бузуқ хулқни ўзингга касб қилибсан, нақадар ёмонлик бу! – дебди Чумчук ва тузоқ эгасига ўлжа бўлганини англабди. Шунда Чумчук ўз-ўзига: – Ҳақиқатан ҳам донишмандлар “бепарво – пушаймонда, эҳтиёткор – омонда” дея бежиз айтмаган экан, энди бу ҳолатдан қандай қутуламан, фурсатни бой бердим, эссиз... – деб турганида нафси уни ҳийла ишлатишга чорлабди. Кўпинча танг аҳволда қолганда ҳийла ҳам наф беради. Кейин овчига қараб:

– Эй инсон, мендан бир неча сўзларни эшит, умид қиламанки, улар туфайли сенга Оллоҳдан манфаат етади, майли сўнгра мен билан хоҳлаганингни қилавер, – деди. Овчи чумчукнинг сўзларидан ажабланди ва

– Қани, айт-чи, – деди. Шунда Чумчук сўз бошлади:

– Албатта ҳар бир оқил киши биттагина чумчук ориқни семиртирмаслигини, очни тўйдирмаслигини билади. Агар доно сўзга рағбатинг бўлса, сенга мендан кўра фойдаси кўпроқ учта ҳикматни етказаман, тингла ва мени қўйиб юбор. Ҳикматли гапнинг биринчисини – қўлингда туриб, иккинчисини – дарахт шохига қўниб, учинчисини – дарахт учига етганимда айтаман. Чумчукни қўйиб юборишга майли ортган Овчи:

– Биринчисини айт, – деди.

– Модомики, ҳаёт экансан, қўлдан кетган нарсага пушаймон бўлма, – деди Чумчук. Овчини Чумчукнинг сўзлари ҳайратга солди ва уни озод қўйди.

Чумчук дарахтнинг пастки шохига етгач, Овчи:

– Иккинчиси айт, – деди.

– Модомики, яшаётган экансан, бўлмайдиган нарсани бўлади деб тасдиқлама, – дея Чумчуқ қанот қоқиб, дарахтнинг учига кўнди.

– Учинчисини айт, – деди Овчи.

– Эй инсон, ўзинг, аёлинг, бола-чақаларингга етадиган бойликни қўлга киритиб, озгина вақт ичида уни бой берган, сендек бахтсиз кишини кўрмадим!

– Нима экан у!? – таажжубланиб сўради Овчи.

– Агар мени сўйганингда, жиғилдонимдан ёқутдан бўлган иккита гавҳарни топардинг. Ҳар гавҳарнинг вазни эллик мисқол эди, – деди Чумчуқ.

Овчи Чумчуқнинг сўзини тинглар экан, пушаймонлик ичра қотди, афсус бармоғини тишлади ва:

– Эй Чумчуқ, майли, мени алдадинг, энди учинчи ҳикматни айт, – деди.

Шунда Чумчуқ:

– Учинчисини қандай айтай, олдинги икки ҳикматни бир лаҳзадаёқ унутдинг! Ахир, мен сенга қўлдан кетган нарсага афсус чекма, бўлмайдиган нарсани бўлади, деб тасдиқлама, демаганмидим!? Сен эса менинг миттигина жиғилдонимда ҳар бири эллик мисқол бўлган иккита гавҳар борлигига ишоняпсан. Ҳолбуки, менинг патим, этим, суягим қорнимдаги барча нарсалар билан қўшиб тортилса, ўн мисқолга етмайди. Сен бўлсанг, қўлдан кетган нарсага пушаймон бўляпсан, у нарсани деб ғам чекяпсан, – деди ва қанот қоқиб, овчидан узоклашди, ҳийла билан тузоқдан қутулди.